

احکام ساختن و پیراستن مسجد

تسخیر فاطمه^۱

چکیده

مسجد، معبد مسلمانان است و احکام و قوانین خاصی دارد که رعایت آن احکام و دستورات برای حفظ قداست، حرمت و شأن آن لازم است. بنابراین، اهانت به مسجد و شکستن حرمت آن بدون شک از گناهان بزرگ است. اسلام به منظور حفظ حرمت مسجد برای مسلمانان وظایف، احکام و مقرراتی را وضع کرده است. از مهمترین موارد در بنای مسجد رعایت احکام زمینی است که مسجد در آن بنا شده است. از جمله احکامی که در هنگام تهیه زمین برای بنای مسجد اهمیت بسیاری دارد، توجه به حلال و طیب بودن زمین مسجد است، همچنین دستور داده شده که زمین مسجد قبل از مسجد شدن برای امر دیگری وقف نشده یا قبرستان نباشد. از دیگر احکام مسجد می‌توان به حکم زینت کردن مسجد با طلا، رعایت سادگی در بنای مسجد، نقاشی و نصب عکس در مسجد، استفاده شخصی از امکانات مسجد، خرید و فروش ابزار و وسایل مسجد، احکام تخریب مسجد اشاره کرد.

۱. مقدمه

عبادت و عبودیت زیربنای دین اسلام است. تا جایی که خداوند آن را علت خلقت انسان‌ها معرفی کرده است و می‌فرماید: «و ما خلقت الجن والانس الا ليعبدون؛ و جن و انس را نیافریدم جز برای آنکه مرا بپرستند» (ذاریات: ۵۶). عبادت به قدری اهمیت دارد که برای آن مکان و زمان در نظر گرفته شده است. مکان آن مسجد و زمان آن نیز اوقات پنجگانه نماز است. مسجد مکانی است که نیازهای مادی و معنوی انسان را تأمین می‌کند و با سایر مکان‌های عبادی هم از نظر ظاهری و هم از نظر معنوی و باطنی تفاوت دارد. کوچک‌ترین تفاوت مسجد با مکان‌های عبادت دیگر ادیان این است که سفارش شده مسلمانان نمازهای پنجگانه خود را در مسجد بخوانند، اما دیگر ادیان ممکن است هفته‌ای یک بار به عبادتگاه‌هایشان بروند. چون مسجد مکانی روحانی است وقتی انسان در آن مکان مقدس قدم بگذارد، آرامش پیدا کرده و احساس می‌کند که در یک قلعه بسیار محکم نفوذناپذیر قرار گرفته است.

مسجد در لغت به معنای پیشانی، پیشانی شخصی که اثر سجده بر آن بماند و به معنای سجده‌گاه است. همچنین به معنای سر بر زمین نهادن و محل و موضعی که در آنجا سجده کنند نیز می‌باشد. طبق عقیده سنیویه، هرگاه فعل و عمل مورد نظر باشد آن را طبق قیاس، مسجد

۱. دانش پژوه کارشناسی، رشته فقه و اصول، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی.

گویند (دهخدا، ۱۳۷۷، ص ۲۰۸۵۲). در اصطلاح مسجد به مکانی گفته می‌شود که آماده شده برای نماز و عبادت و حقیقت مسجد یک عنوان اعتباری است که قابل جعل با لفظ و غیر آن است (مشکینی اردبیلی، ۱۳۹۲، ص ۴۸۹). همچنین حکم به ضم حاء به معنای قضاوت و حکم است و جمعش احکام است. در اصطلاح فقهاء و اصولیین حکم دو معنا دارد: نخست معنا همان معنای لغوی آن است؛ در معنای دوم، خطاب خداوند متعال است که تعلق گرفته باشد به فعل مکلف از حیث اینکه مکلف است (معلوف، ۱۳۳۰، ص ۲۸۱).

۲. احکام ساختن مسجد

از آنجا که مسجد عبادتگاهی برای بندگان خداست در آیات و روایات بر ساختن آن بسیار تأکید شده است. اولین مرحله در ساختن مسجد، احکام بانیان آن است که در قرآن و روایات مطرح شده که باید به آنها اهمیت بیشتری داد. مسجد پایگاهی توحیدی است که باید آن را حفظ و نگهداری کرد. در پژوهش حاضر سؤالات زیر مورد بررسی قرار گرفته است:

- احکام مربوط به ساختن و پیراستن مسجد در فقه شیعه چیست؟
- آیا ساختن مسجد در قبرستان جایز است؟
- آراستن مسجد با طلا چه حکمی دارد؟
- حکم تخریب مسجد برای توسعه چیست؟

بحث درباره مسجد و احکام آن ریشه قرآنی و روایی دارد که از دیرباز در میان فقهای امامیه مطرح بوده است. اگرچه فقهای امامیه در کتاب‌های استدلال و رساله‌های عملیشان این بحث را مورد بررسی قرار داده‌اند، در این زمینه تحقیق مستقلی انجام نشده جز آنچه در برخی کتب مانند فرهنگنامه مسجد از محمدی ری شهری (۱۳۸۷) که مسائلی مثل فضیلت و بزرگداشت مسجد را مطرح کرده و کتاب *المساجد و احکامها فی الشریعه الاسلامیه* به زبان عربی از محمد ساعدی (۱۳۸۸) که در آن مسائلی مانند بنای مسجد و احکام آنها و آداب دخول به مسجد و ... مطرح شده است، اما هیچ مقاله مستقلی با نام احکام ساختن مسجد دیده نشد.

یکی از مهم‌ترین مسائل میان مسلمان‌ها مکان عبادت آنهاست و هیچ امری بالاتر از عبادتگاه نیست تا جایی که خداوند متعال علت خلقت انسان‌ها را عبودیت و بندگی بیان کرده است: «و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون» (ذاریات: ۵۶). بر این اساس، ضرورت ایجاب می‌کند که مسلمان‌ها مسجد را شناخته و احکام مربوط به آن را یاد بگیرند و خود را با صاحب آن مکان مقدس نزدیک کنند. هدف اصلی پژوهش حاضر یافتن جواب سؤالات آن و بالا بردن سطح

علمی و پژوهشی و عمق بخشیدن به اندوخته‌های قبلی و شناخت احکام فقهی مربوط به مسجد است که برای رسیدن به این هدف فرضیه زیرمورد بررسی قرار گرفت:

- ساختن مسجد در قبرستان و تخریب آن بدون نیاز به توسعه و زینت دادن مسجد با طلا از نظر فقهی اشکال دارد.

۱-۲. حکم مکان مسجد

یکی از مسایل مهمی که توجه به آن ضروری است، انتخاب مکان و زمین مسجد است.

۱-۱-۲. ساختن مسجد در زمین وقفی

یکی از مطالبی که در ساختن مسجد اهمیت فراوانی دارد این است که زمین مسجد قبل از مسجد شدن برای امر دیگری وقف نشده باشد. هر چند زمینی که به ساخت مسجد اختصاص داده می‌شود، باید برای مسجد وقف شود، چنانچه زمین قبلاً برای کار دیگری وقف شده باشد، نمی‌توان آن زمین را به مسجد تبدیل کرد، بلکه از آن باید برای همان کاری که برای آن وقف شده، استفاده کرد.

در توفیق وارده از امام حسن عسکری علیه السلام آمده است: «وقف‌ها (موقوفات) به خواست خدای تعالی بر آن‌گونه که واقفین آنها تعیین کرده‌اند، مصرف می‌شوند». (حرعاملی، ۱۳۸۴، ص ۲۹۵)

بنابراین، چنانچه در زمین موقوفه مسجد ساخته شود هر چند ساختمانی که در زمین وقفی برای مسجد ساخته می‌شود حکم مسجد را دارد، ولی بر زمین موقوفه احکام مسجد مترتب نمی‌شود، چون فرض آن است که زمین از قبل برای مورد خاص دیگری وقف شده است.

برای روشن تر شدن مطلب به برخی از استفتائات و پاسخ آن اشاره می‌شود:

سؤال: زمینی است که جزو موقوفه یک امامزاده است و بین خانه‌های مسکونی قرار گرفته است با توجه به این که محل، بزرگ بوده و فاقد مسجد است، حکم بنای مسجد در این زمین موقوفه چیست؟

جواب: اگر وقف است، مسجد نمی‌شود. (موسوی خمینی، ۱۴۲۶، ص ۳۵۶)

سؤال: شخص خیری در جنب مسجد، زمینی به نیت حسینیّه در اختیار مؤمنان قرار داده است. هیأت امنای مسجد آن زمین را با اجازه صاحب آن جزو مسجد قرار داده‌اند. آیا احکام مسجد بر آن جاری است یا خیر؟

جواب: اگر وقف حسینیّه تمام شده، ولو به این نحو که به قصد حسینیّه تحویل داده باشد، مسجد نمی‌شود و احکام مسجد بر آن جاری نیست. (موسوی خمینی، ۱۴۲۶، ص ۳۶۴)

نکته قابل ذکر دیگری که در اینجا به نظر می‌رسد این است که حتی چنانچه زمین وقفی متعلق به خود مسجد باشد، مانند اینکه زمین را وقف مسجد کرده باشند تا با درآمد حاصل از آن مخارج مسجد تأمین شود در این صورت نیز تبدیل آن به مسجد جایز نیست.

سؤال: زمینی است که وقف مسجد شده و متصل به مسجد است. آیا با نظر متولی شرعی می‌توان مقداری از زمین موقوفه را به همان مسجد اضافه و جزو آن قرار داد؟

جواب: اگر وقف مسجد است که باید عواید آن صرف مسجد شود و اضافه کردن آن به مسجد نیست. (موسوی خمینی، ۱۴۲۶، ص ۳۵۹)

۲-۱-۲. حلال و طیب بودن زمین مسجد

از دیگر مسائلی که هنگام تهیه زمین برای بنای مسجد اهمیت بسیاری دارد، توجه به حلال و طیب بودن زمین مسجد است. ساختن مسجد در زمینی که دیگران در آن دارای حق باشند در صورتی که صاحبان حق راضی نباشند، جایز نیست و نماز خواندن در چنین مکانی هر چند عنوان مسجد را داشته باشد، نماز خواندن در مکان غصبی محسوب می‌شود. رسول خدا ﷺ پس از هجرت به مدینه و تصمیم به ساختن مسجد در محل کنونی مسجد النبی که در آن زمان متعلق به گروهی از بنی نجار بود، پیش از هر چیز درصدد خریدن این مکان از صاحبان آن برآمد. ایشان کسی را به سوی مالکان زمین فرستاد و از آنها تقاضا کرد که زمین را در مقابل دریافت بهای آن برای ساختن مسجد به پیامبر ﷺ واگذار کنند، ولی بنی نجار گفتند: «سوگند به خدا بهای این زمین را تنها از خداوند می‌خواهیم» (نوبهار، ۱۳۷۲، ص ۱۹۱). سمهودی در کتاب *وفاء الوفاء* احادیث فراوانی را به اسناد گوناگون نقل کرده است که همگی گویای آن است که پیامبر اکرم ﷺ با وجود رضایت و میل قلبی مالکین زمین نسبت به اهدای مجانی آن برای مسجد از قبول مجانی آن خودداری کرده و بهای زمین را به صاحبانش پرداخت نمود. بهای پرداختی برای زمین مسجد النبی در برخی از روایات ده دینار طلا و در برخی دیگر از نقل‌ها درخت خرمایی در «بنی بیاض» ذکر شده است که یکی از یاران پیامبر اعظم ﷺ داوطلبانه عهده‌دار پرداخت آن به صاحبان زمین شد (نوبهار، ۱۳۷۲، ص ۱۹۲).

ساختن مسجد در راه‌های اختصاصی و عمومی که برای بهره‌برداری خاصی در نظر گرفته شده، جایز نیست. در این زمینه به برخی از استفتائات برای روشن شدن ابعاد این بحث اشاره می‌شود.

سؤال: زمینی بیش از بیست سال قبل برای مسجد داده شده و با پول مردم مسجد ساخته

شده است. آیا صاحب قبلی زمین یا وارث آن می تواند بگوید من راضی نیستم کسی در این مسجد نماز بخواند یا خیر؟

جواب: بعد از ساختن مسجد و تحویل به نمازگزاران نمی تواند رجوع کند و رضایت او معتبر نیست. (موسوی خمینی، ۱۴۲۶، ص ۳۳۹)

همانطور که از این سؤال دریافت می شود، آنچه که راجع به رضایت صاحبان زمین گفته شد مربوط به قبل از ساختن مسجد است، اما پس از اعلام رضایت صاحب زمین و ساخته شدن مسجد، عدم رضایت او اعتباری ندارد.

۲-۱-۳. ساختن مسجد در قبرستان

قبرستان از مکان هایی است که ساختن مسجد در آنجا مکروه است. سماعه بن مهران نقل می کند که از امام صادق علیه السلام سؤال کردم: «آیا رفتن به گورستان و ساختن مسجد در آن مکان اشکال دارد؟ ایشان فرمود: زیارت گورستان مانعی ندارد، اما در گورستان نباید مسجد بسازند.» (حر عاملی، ۱۳۸۴، ص ۸۸۷) عبیده بن زراره نیز می گوید از ابا عبدالله علیه السلام شنیدم که فرمود: «در تمامی زمین به جز محل چاه دست شویی و قبرستان می توان مسجد بنا نمود» (حر عاملی، ۱۳۸۴، ص ۴۶۱).

بر اساس برخی روایات، ساختن مسجد در قبرستان جایز است. مقتضای جمع میان این دو دسته احادیث آن است که نهی در روایاتی که از تبدیل قبرستان به مسجد منع می کنند، بر کراهت حمل شود، اما اگر این تبدیل مستلزم امر حرامی باشد باید آن جهت را نیز مورد توجه قرار داد. برای مثال چنانچه زمین قبرستان دارای مالک خصوصی باشد به یقین بدون رضایت او نمی توان قبرستان را به مسجد تبدیل کرد، همچنین اگر زمین قبرستان به همین عنوان وقف شده باشد، در این صورت نیز تبدیل آن به مسجد، جایز نیست.

در اینجا به یک استفتاء و پاسخ آن در این رابطه اشاره می شود:

سؤال: هرگاه شخصی در قبرستان مسلمانان که وقف است مسجدی روی قبور اموات بنا کند، آیا این امر جایز است؟ و اگر چنین مسجدی بنا شد، آیا نماز در آن صحیح است؟

جواب: ساختن مسجد در قبرستانی که زمین آن وقف قبرستان است، جایز نیست و نبش قبور مسلمانان حرام است و به مجرد ساختن، مسجد نمی شود، ولی نماز خواندن در آن مانعی ندارد. (موسوی گلپایگانی، ۱۳۷۲، ص ۲۳)

۳. احکام مخارج مسجد

۳-۱. صرف اموال حلال و طیب در ساختن مسجد

در تمامی صدقات و کارهای خیر و نیک، شایسته است که انسان اموال حلال و طیب خود را به این امور الهی اختصاص دهد. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید:

ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از قسمت‌های پاکیزه اموالی که (از طریق تجارت) به دست آورده‌اید و از آنچه از زمین برای شما خارج ساخته‌ایم (از منابع و معادن و درختان و گیاهان) انفاق کنید! و برای انفاق، اموال آلوده و ناپاک را اختصاص ندهید. (ر.ک: بقره: ۲۶۷؛ نور: ۹)

گفتنی است که ربط این مطلب به مبحث مسجدسازی این است که مسجدسازی یکی از مصادیق برجسته صدقه دادن در راه خداست؛ چراکه مسجدسازی امری معروف و پسندیده و مورد رضایت الهی است. هر چند تأکیداتی که در زمینه پاک بودن صدقات در راه خدا موجود است، درباره حلال بودن مال صدقه، عمومی است و هر صدقه‌ای را شامل می‌شود، ولی می‌توان گفت این امر باید در مورد مسجد به مراتب بیشتر مورد توجه قرار گیرد. شاید قرآن کریم آنگاه که یکی از اوصاف سازندگان و تعمیرگران مساجد را «پرداخت زکات» ذکر کرده است (ر.ک: توبه: ۱۸) به همین مطلب اشاره کرده است؛ یعنی ساختن و آباد کردن مساجد از کسانی پذیرفته خواهد شد که حقوق مالی واجب خویش را بپردازند. بنابراین، در مورد اموالی که برای خرید زمین مسجد و یا تهیه دیگر لوازم و امکانات آن مصرف می‌شود، مؤمنان باید ضمن اجتناب از صرف پول و اموالی که دیگران به گونه‌ای که در آن دارای حق هستند، سعی کنند بخشش‌ها و انفاق‌های خود را از محل اموال طیب و حلال قرار دهند؛ زیرا مسجد کانون عبادت و بندگی مؤمنان است و این بنیان الهی باید از آغاز تا پایان با اموال حلال و طیب و بر پایه استوار تقوای ریزی و تکمیل و تعمیر شود. ضمن اینکه ادب بندگی نیز ایجاب می‌کند که مؤمنان، مسجد و خانه خدا را با پاک‌ترین اموال خویش بنا کنند.

۳-۲. راه‌های تأمین مخارج مسجد

یکی از راه‌های تأمین مخارج مسجد، موقوفات عامی است که مورد مصرف آن عنوان «سبیل الله» یا راه‌های خیر باشد. امام خمینی رحمته‌الله علیه می‌فرماید: «اگر کسی چیزی را به صورت سبیل الله یا راه‌های خیر وقف کند می‌توان [عایدات] آن را در هر راهی که مایه وصول به ثواب باشد، صرف کرد» (موسوی خمینی، ۱۳۹۳، ص ۷۲). انفاقه و کمک‌های مؤمنین نیز یکی دیگر از منابع تأمین

مخارج مسجد است و نیز صرف زکات مال و زکات فطره برای ساختن مسجد و تأمین مخارج آن جایز است، چون یکی از مصارف زکات، سبیل الله است و صرف زکات برای آبادی و بنای مسجد از مصادیق صرف سبیل الله است، اما صرف کردن سهم امام در مسجدسازی و تعمیر آن نیاز به اذن خاص از مجتهد دارد که در این مورد چند استفتا مطرح می شود.

سؤال: در صورت وجود فقیر در محل، مالک زکات تا چه مقدار مال خود را بدون رعایت اصناف مستحقین می تواند صرف مسجد کند؟

جواب: با وجود فقرا تمام زکات را هم می تواند صرف مسجد کند، ولی بهتر آن است که مقداری به فقرا داده و مقداری را صرف مسجد کند. (موسوی گلپایگانی، ۱۳۷۲، ص ۱۴۷)

۴. احکام آراستن و پیراستن مسجد

۴-۱. تخریب مسجد

یکی از امور احکام مسجد بحث تخریب مسجد است. اگر در جریان توسعه مسجد لازم باشد مسجدی را که در معرض انهدام و ویرانی قرار دارد به کلی تخریب کنند، مانعی ندارد، همچنین در موردی که بخش های خاصی از مسجد که چنین حالتی را داشته و محتاج به تعمیر اساسی باشد، می توان آن قسمت را به کلی ویران و مجدداً بازسازی کرد، اما در صورتی که توسعه و یا تغییر بنای مسجد همراه با ویران کردن قسمت های آباد آن باشد این مسئله میان فقیهان محل اختلاف است. آن دسته از فقیهان که در این فرض تخریب مسجد را جایز ندانسته یا توقف کرده اند، نظرشان به این آیه شریفه است که می فرماید: «و چه کسی ظالم تر است از آنکه مانع ذکر نام خداوند در مساجد شده و برای خرابی آن تلاش می کند؟...» (بقره: ۱۴). برخی دیگر از فقها ویران کردن مسجد در این فرض را در صورتی جایز شمرده اند که ظن غالب بر امکان عمارت مسجد موجود باشد، یعنی کسانی که مسجد را خراب می کنند، گمان قوی داشته باشند که بتوان مجدداً آن را بنا کنند. (صاحب جواهر، ۱۳۷۵، ص ۸۳)

برخی فقها ویران کردن مسجد به قصد توسعه دادن و حتی به قصد تغییر نقشه را هر چند که مسجد مستحکم بوده و در معرض ویرانی و انهدام نباشد در صورتی که به صلاح مسجد باشد و یا نقشه و بنای قبلی در بردارنده مفسده ای برای مسجد باشد، جایز شمرده اند. نویسنده کتاب *عروه الوثقی* جواز تخریب مسجد را تنها به منظور توسعه در صورتی که مورد نیاز نمازگزاران باشد، جایز دانسته و می گوید:

تعمیر مسجد هنگامی که مشرف به خرابی باشد مستحب است و چنانچه تعمیر آن بی فایده باشد، (محتاج به بازسازی اساسی باشد)، تخریب و تجدید بنای آن جایز، بلکه اقوی آن است که در صورت استحکام مسجد نیز اگر برای رفع احتیاج مردم نیاز به توسعه باشد می توان مسجد را تخریب کرد. (طباطبایی یزدی، ۱۳۷۴، ص ۲۱۲)

در رساله امام خمینی آمده است که:

ساختن مسجد و تعمیر مسجدی که نزدیک به خرابی باشد، مستحب است و اگر مسجد طوری خراب شود که تعمیر آن ممکن نباشد، می توانند آن را خراب کنند و دوباره بسازند، بلکه می توانند مسجدی را که خراب نشده برای احتیاج مردم خراب کنند و بزرگتر بسازند. (موسوی خمینی، ۱۴۲۶)

۲-۴. حکم ابزار و آلات مسجد

یکی از اموری که در مبحث مسجد چه در هنگام تخریب و نوسازی و چه برای توسعه آن باید مورد توجه قرار گیرد، مسئله لوازم، اسباب و آلات آن است. حال ممکن است این وسایل مربوط به بنای قدیمی مسجد باشد یا مربوط به بنای جدیدی که در حال احداث است. باید دانست همانطور که اصل مسجد و بنای آن احکام خاصی دارد، ابزار و وسایل و اسباب آن نیز احکام خاصی دارد اعم از خرید و فروش آنها، استفاده شخصی از امکانات مسجد و

۲-۴-۱. حکم استفاده شخصی از امکانات مسجد

چنانکه باید در مسجد از انجام اموری که با شأن و منزلت والای خانه حق تعالی سازگار نیست، خودداری کرد، نباید از بخش های مسجد و یا امکانات آن برای اموری که مغایر با جهت «مسجد بودن» است، نیز استفاده نمود. همچنین استفاده از امکانات مسجد برای مصارف شخصی در خارج از مسجد جایز نیست. برای مثال نمی توان از آب و برق مخصوص به مسجد برای منزل شخصی استفاده کرد. بنابراین، خارج کردن اشیاء و اسباب متعلق به مسجد برای مصارف شخصی علاوه بر آنکه مخالف با وقف است، غصب اموال متعلق به مسجد نیز می باشد.

استفاده از درآمد موقوفات مسجد برای مصارف شخصی نیز همین حکم را دارد و تصرف در آن غصب است، چون عایدات حاصل از موقوفات مسجد را باید صرف تعمیر همان مسجد و در صورت عدم لزوم در مساجد دیگر کرد. استفاده از امکانات موجود در مسجد برای کسانی که به مسجد رفت و آمد می کنند، بلامانع است.

سؤال: در مسجد جامع بندر ماهشهر یک دستگاه بلندگو است که در موقع اذان و مجالس سوگواری از آن استفاده می شود. بعضی اوقات کودکی یا پولی از اشخاص مفقود می شود از ما

خواهش می‌کنند که به وسیله بلندگو به اهالی شهر ابلاغ کنیم، حکمش چیست؟
جواب: «اگر بلندگو را به خارج نبرند و پول برق آن را بدهند، اشکال ندارد». (موسوی گلپایگانی، ۱۳۷۲، ص ۱۴۵)

سؤال: در مسجدی گلیم‌هایی است که در حاشیه اش نوشته شده است: «وقف مسجد است و اجازه خارج کردن از مسجد نیست». در حال حاضر فرش‌های قیمتی برای آن مسجد آورده و فرش شده است و گلیم‌ها را برداشته و حجرات همان مسجد را که در حیاط مسجد است، فرش کرده‌اند و طلاب علوم دینی در آنها ساکن هستند. آیا این کار اشکال دارد یا خیر؟
جواب: «در فرض سؤال، گلیم مسجد را زیر فرش خود مسجد، پهن کنند و به جای دیگر نبرند». (موسوی گلپایگانی، ۱۳۷۲، ص ۱۴۶)

سؤال: مسجد را تعمیر کرده گچ و خاک قدیمی آن را کنده و بیرون ریخته‌اند و قابل استفاده نیست. آیا جایز است که آن خاک‌ها را برای پرکردن صحن خانه یا اتاق ببرند یا نه؟
جواب: «اگر به هیچ وجه، حتی برای مسجد دیگر مورد استفاده نیست و خریدار هم ندارد، جایز است». (موسوی گلپایگانی، ۱۳۷۲، ص ۱۴۹)

سؤال: زمینی است موقوفه برای مسجد معینی که در حدود دویست هزار تومان ارزش دارد، چون در وسط آبادی قرار گرفته برای محل و اهالی روستا به مزبله‌ای تبدیل شده است. مسجد مزبور هیچگونه احتیاجی ندارد. اهالی برای آب لوله‌کشی در مضیقه قرار گرفته‌اند. اجازه می‌فرمایید زمین مذکور را فروخته و برای مخارج آب لوله‌کشی استفاده کنند؟
جواب: «فروش موقوفه مسجد جایز نیست، ولی اجاره دادن آن به مال‌الاجاره عادلانه و صرف آن همه ساله در همان مسجد مانعی ندارد». (موسوی گلپایگانی، ۱۳۷۲، ص ۱۵۶)

سؤال: آیا بردن فرش مسجد قدیم در مسجد جدید متصل جایز نیست؟
جواب: «اگر جزء مسجد قدیم محسوب است، جایز است». (موسوی خمینی، ۱۴۲۶، ص ۳۴۴)

۲-۲-۴. حکم خرید و فروش ابزار و وسایل مسجد

یکی دیگر از مسائلی که در مورد مسجد مطرح بوده و اهمیت زیادی دارد، حکم خرید و فروش اسباب و وسایل مربوط به مسجد است. همانطور که خرید و فروش اصل مسجد جایز نیست، لوازم آن نیز همین حکم را دارد. (موسوی خمینی، ۱۴۲۶، ص ۲۰۱)
 نکته قابل ذکر اینکه حرمت فروش وسایل و اجزای مسجد، اختصاص به مسجد آباد ندارد، بلکه مسجد خراب و متروک نیز همین حکم را دارد. (موسوی خمینی، ۱۴۲۶، مسئله ۱۰۸، ۹۰۹)

البته در مورد خرید و فروش وسایل مسجد یک استثناء وجود دارد و آن در جایی است که مسجد وسایلی داشته باشد که قابل استفاده در آن مسجد نباشد. در این صورت چنانچه وسایل در مسجد دیگر نیز قابل استفاده نباشد، می‌توان آنها را فروخته و پول حاصل از آن را در صورت امکان صرف تعمیر همان مسجد یا مساجد دیگر کنند (موسوی خمینی، ۱۴۲۶، مسئله ۹۱۰).

صاحب‌جواهر در مقام بیان دلیل بر جواز انتقال اسباب و وسایل مسجدی به مسجد دیگر در صورتی که مورد نیاز آن مسجد نباشد، می‌گوید:

علاوه بر اتفاق فقها و عدم وجود اختلاف در این مسئله، اصل نخست آن است که این عمل جایز باشد. دوم اینکه مسجد متعلق به خداوند است و آنچه که برای خداست در اختیار ولی او (امام معصوم علیه‌السلام و در غیبت او حاکم اسلامی) است و او می‌تواند هر طور که صلاح بداند در آن تصرف کند. سوم اینکه از آنجا که تمامی مساجد متعلق به خداست در حقیقت گویا تمامی مساجد، مسجد واحدی است. به علاوه غرض از مساجد و آنچه که در مسجد قرار داده می‌شود، بپاداشتن شعار دین و انجام عبادت است و مساجد مختلف از این جهت تفاوتی با یکدیگر ندارند. ضمن اینکه انتقال اسباب و آلات یک مسجد به مسجد دیگر در صورت عدم نیاز مسجد و به ویژه چنانچه نگهداری آن موجب از بین رفتن آن باشد، از مصادیق احسان و کارهایی است که انسان یقین دارد واقف نسبت به آن راضی است. (صاحب‌جواهر، ۱۳۷۵، ص ۸۴)

همچنین در مورد فروش وسایلی که مورد نیاز مسجد نیست، می‌گوید: «این کار در صورت وجود مصلحت جایز است و چنانچه صرف پول حاصل از فروش آن، در همان مسجد ممکن نباشد، در مساجد دیگر صرف می‌شود». (صاحب‌جواهر، ۱۳۷۵، ص ۹۴)

سؤال: تبدیل قرآن و کتب وقف شده در مساجد به احسن، چه صورت دارد؟
جواب: «تا موقعی که قابل استفاده است، فروش و تبدیل آن جایز نیست». (موسوی خمینی، ۱۳۹۲، ص ۳۷۰)

۳-۲-۴. آراستن مسجد

۱-۳-۲-۴. حکم زینت کردن مسجد با طلا

یکی از اموری که در هنگام ساختن مسجد باید مورد توجه قرار گیرد زینت و آراستگی مسجد است. در بحث زینت مسجد از جمله چیزهایی که به آن توجه شده زینت مسجد با طلاست.

پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در وصیت خود به ابن مسعود می‌فرماید:

ای پسر مسعود کسی که در دنیا در لذت و نعمت است چه سودی می‌برد وقتی در آتش

ابدی دوزخ خواهد بود (فقط ظاهری از زندگی دنیا می‌دانند و از آخرت غافل هستند).
خانه‌ها می‌سازند و کاخ‌های رفیع برمی‌افرازند و مسجدها را با طلا تزیین می‌کنند.
(طبرسی، ۱۳۸۴، ص ۴۴۹)

روشن است که این کلام رسول خدا ﷺ در مقام ملامت و سرزنش است و آن حضرت کسانی که مساجد را با طلا زینت می‌کنند مورد نکوهش قرار داده‌اند. در برخی از روایات، ضمن نهي از آراستن مساجد با طلا این کار را مانند عمل قوم یهود و نصارا می‌دانند. از رسول اکرم ﷺ نقل شده که فرمود: «مساجد خود را همانند یهود و نصارا که معابد خود را با طلا زینت نمودند، با طلا زینت نکنید» (نوری، ۱۳۷۳، ص ۳۷۲).

شکی نیست که نهي شارع مقدس از آراستن مساجد با طلا به دلیل مفسده‌ای است که در این کار وجود دارد. احتمال می‌رود این حکم برای این تشریح شده که نظر شارع مقدس بر آن است که مساجد از نظر جلوه ظاهری و مادی در سطحی عادی و معمولی و بلکه ساده و بی‌پیرایش باشد تا در خانه خدا توجه انسان از دنیا و مظاهر برجسته دنیوی و از جمله طلا و زیورات قطع شود و مؤمن بتواند با توجه قلبی و تمرکز حواس به توحید و عبادت حق تعالی روی آورد. شکی نیست چنانچه ظاهر مسجد آن قدر آراسته باشد که انسان را خیره زیبایی‌های مادی خود کند، رسیدن به توفیق بزرگ الهی فراهم نخواهد شد. این نکته در مقام استدلال بر حرمت آراستن مساجد با طلا مورد توجه برخی از فقها نیز قرار گرفته است.

صاحب‌جواهر درباره دلیل شرعی بر حرمت آراستن مساجد می‌فرماید:

یکی دیگر از ادله حرمت آراستن مسجد با طلا آن است که کسی ادعا کند ما از سیاق روایات مربوط به مسجد می‌فهمیم که بنای مساجد بر زیور و زینت نیست؛ چرا که مساجد محل عبادت حق تعالی و جایگاه زهد و ورزیدن نسبت به امور دنیوی است. از همین روی مساجد نباید مانند کاخ‌ها برای سرگرمی و مغرور شدن به دنیا و محل انس و شادی باشند، بلکه می‌توان گفت که آراستن مساجد به طلا چه بسا که نیت و قصد الهی را نیز مخدوش کند. (صاحب‌جواهر، ۱۳۷۵، ص ۸۸)

۲-۳-۲-۴ حکم نقاشی کردن و نصب عکس در مسجد

یکی از مسائلی که در ساخت و معماری مسجد باید مورد توجه قرار گیرد این است که باید از نقاشی کردن مسجد خودداری شود. فقیهان نقاشی کردن مسجد را جایز ندانسته‌اند. (موسوی خمینی، ۱۴۲۶) در رساله‌های عملیه آمده است: «بنا بر احتیاط واجب نباید صورت چیزهایی مثل انسان و حیوان که روح دارند را در مسجد نقاشی کنند، اما نقاشی چیزهایی که روح ندارد

مثل درختان، گل‌ها و بوته‌ها مکروه است» (موسوی خمینی، ۱۴۲۶). آنچه که در کلمات فقها برای مستند این حکم ذکر شده است، یکی مشهور بودن آن و دیگری بدعت بودن نقاشی در مسجد است. حدیث عمرو بن جمیع نیز در همین زمینه وارد شده که می‌گوید:

از امام صادق علیه السلام در مورد مساجدی که دارای نقاشی و تصاویر است، سؤال نمودم. امام علیه السلام فرمود: من این کار را خوش نمی‌دارم، ولی این امر امروزه به شما ضرری نمی‌زند. اگر (حکومت) عدل برپا بود می‌دیدید که در این زمینه چگونه عمل می‌شد. (حرعاملی، ۱۳۸۴، ص ۴۹۳)

برخی از فقها دلایل فوق را برای اثبات حکم حرمت ضعیف دانسته و به همین دلیل نقاشی کردن مسجد را مکروه شمرده‌اند. در مورد نصب عکس در مسجد گفتنی است که نصب عکس‌های مربوط به رجال فضیلت و شهدا در مسجد به خودی خود مانعی ندارد. از آنجا که نماز خواندن روبروی عکس هر چند روبروی نمازگزار نباشد، مکروه است. وجود این عکس‌ها در هنگام نماز کراهت دارد و می‌توان برای رفع کراهت در هنگام نماز خواندن روی عکس‌ها را با پرده و مانند آن پوشاند. (موسوی خمینی، ۱۴۲۶، مسئله ۸۹۸)

سؤال: نقاشی و تصویر در مساجد به احتیاط واجب منع شده است، آیا این منع شامل عکس هم می‌شود؟

جواب: شامل نمی‌شود. (موسوی خمینی، ۱۳۹۲، ص ۱۵۰)

سؤال: امروزه در بعضی از مساجد و یا مکان‌هایی که نماز جمعه اقامه می‌شود، عکس‌ها و پوسترهایی روبروی نمازگزاران نصب می‌شود، آیا نماز خواندن در این مکان‌ها اشکال دارد؟

جواب: نماز صحیح است هر چند در مقابل نمازگزار بودن آن کراهت دارد و کراهت به اینکه روی آن را با وسیله‌ای بپوشانند، رفع می‌شود. (موسوی خمینی، ۱۳۹۲، ص ۸۰)

سؤال: آیا در مقابل نمازگزار عکس مکه حرام است یا نه؟ چرا؟ و عکس‌های غیر از عکس مکه چگونه؟

جواب: حرام نیست و اگر تصویر ذی روح باشد، مکروه است. (موسوی خمینی، ۱۳۹۲، ص ۸۱)

۵. نتیجه‌گیری

مسجد مکانی است که برای نماز و عبادت آماده شده است. زمین مسجد نباید وقفی باشد، البته اگر برای خود مسجد وقف شده باشد، می‌توان آنجا مسجد ساخت و نیز از روایات و از کلام فقها ثابت شده است که ساختن مسجد در قبرستان جایز است، ولی اکثر فقها فرموده‌اند که کراهت دارد. مخارج مسجد باید حلال و طیب باشد و تخریب مسجد در برخی موارد جایز بوده و در برخی

موارد جایز نیست، همچنین بردن ابزار و آلات مسجد برای مصارف شخصی جایز نیست و خرید و فروش اصل مسجد نیز جایز نیست، مگر اینکه مسجد وسایلی داشته باشد که قابل استفاده در مسجد نباشد و نیز آراستن مسجد با طلا و نیز نصب کردن عکس‌ها و نقاشی کردن نیز اشکال دارد.

فهرست منابع

* قرآن

۱. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۳۸۴). *وسائل الشیعه*. قم: جامعه المدرسین.
۲. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). *لغت نامه*. تهران: روزنه.
۳. ساعدی، محمد (۱۳۸۸). *المساجد واحکامها فی الشریعه الاسلامیه*. تهران: المجمع العالمی للتقرب بین المذاهب الاسلامیه.
۴. صاحب جواهر، محمدحسن بن باقر (۱۳۷۵). *جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام*. مترجم: نجفی، محمد حسن. قم: جامعه المدرسین.
۵. طباطبایی بزدی، سید محمد کاظم (۱۳۷۷). *العروه الوثقی فیما تعم به البلوی*. تهران: مطبعه الحیدری.
۶. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۸۴). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن و الفرقان*. تهران: منظمه الاوقاف.
۷. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۷). *فرهنگ نامه مسجد*. قم: دارالحدیث.
۸. مشکینی اردبیلی، علی (۱۳۹۲). *مصطلحات الفقه*. قم: مؤسسه دارالحدیث.
۹. معلوف، لوییس (۱۳۳۰). *المنجد*. بی جا: بی نا.
۱۰. موسوی خمینی، روح الله (۱۳۹۳). *تحریر الوسیله*. قم: مؤسسه دارالحدیث العلمیه.
۱۱. موسوی خمینی، روح الله (۱۴۲۶). *توضیح المسائل*. تهران: مؤسسه نشر آثار امام خمینی.
۱۲. موسوی خمینی، روح الله (۱۳۹۲). *استفتانات امام خمینی*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۱۳. موسوی گلپایگانی، محمد رضا (۱۳۷۲). *مجمع المسائل*. قم: مؤسسه دارالقرآن الکریم.
۱۴. نوبهار، رحیم (۱۳۷۲). *سیمای مسجد*. قم: نوبهار.
۱۵. نوری، حسین (۱۳۷۳). *مستدرک الوسائل*. قم: مؤسسه آل البیت علیهم السلام.